

Ужгородський відділ Інституту соціології НАН України на чолі із професором І. Миговичем. Важливим стало відкриття Ужгородської філії Інституту стратегічних досліджень при Президентіві України, який плідно працював під керівництвом Світлани Іванівни Мітряєвої та Представництва Міністерства закордонних справ в Ужгороді (керівник – Володимир Юлієвич Буркало).

Вкрай необхідним для регіону було започаткування Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України. Це стало можливим тільки завдяки особистій підтримці президента НАН України Б. Патона. Очолив центр сам І. Гранчак.

Великий обсяг досліджень із прикордонного співробітництва виконував Ужгородський відділ Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України на чолі з О. Передрієм.

Результати скоординованої діяльності потужних інтелектуальних інституцій були вельми вагомими. Закарпаття дістало неофіційний статус «законодавця моди» в Україні з питань інвестиційної діяльності та міжнародних відносин. Вперше в нашій державі було розроблено та ухвалено парламентом Закони про спеціальну (вільну) економічну зону та спеціальний режим інвестиційної діяльності. Це відкривало величезні можливості для прискореного стратегічного розвитку нашого краю!

Не менш важливими були підготовка та імплементація Закону про статус гірських населених

пунктів (про європейську практику надання пільг жителям гір я довідався в Конгресі регіональних і місцевих влад Ради Європи у Страсбурзі, працюючи в цьому органі Постійним представником від України). А нашого досвідченого юриста-міжнародника Георгія Георгієвича Диниса навіть запросили працювати експертом Ради Європи із цих питань.

Закарпаття стало єдиним регіоном у державі, розвитку якого могли сприяти три спеціальні закони! (Шкода тільки, що зі створеного напруженою працею великого наукового та практичного доробку, вкрай необхідного для довгострокового розвитку краю, на сьогодні залишилося небагато).

І в усій цій багатогранній роботі брав активну участь Іван Михайлович Гранчак – непересічна людина, яка зробила за життя чимало важливого й доброго як для університету, так і для рідного краю.

...Згадаю і про таку, здавалося би, дрібничку. З першого курсу мого навчання Іван Михайлович ніколи не звертався на «ти». Винятком був випадок, коли 1995 р. ми проводили велику науково-практичну конференцію з проблем перспективного розвитку Закарпаття. У своєму виступі Іван Михайлович емоційно розкритикував якийсь аспект діяльності обласної державної адміністрації і несподівано звернувся до мене: «Думаю, Сергію, що ти повинен би це врахувати». Я був цим приємно шокований, після конференції обійняв його й подякував за чудовий виступ...

1. Історія південних і західних слов'ян: [Підручник для студ. іст. фак. вузів] / За ред. І. М. Гранчака, А. Ф. Кізченка, В. П. Чорнія. – К., 1987. – 447 с.
2. История Венгрии. – В 3 т./ Редкол.: А. И. Пушкаш (отв. ред.), И. М. Гранчак и др. – М.: Наука, 1972. – Т. III. – 966 с.
3. Нариси історії Закарпаття. – В 3 т. / Редкол.: І. М. Гранчак (відп. ред. і кер. автор. колективу) та ін. – Т. I: 3 найдавніших часів до 1918 р. – Ужгород, 1993. – 435 с.; Т. II: 1918-1945. – Ужгород, 1995. – 663 с.
4. Очерки новой и новейшей истории Венгрии / Редкол.: А. И. Пушкаш (отв. ред.), С. Г. Заволжский, И. М. Гранчак. – М.: Изд-во социально-экономической литературы, 1963. – 415 с.
5. Устич С. І. Про суще...: Нотатки до книги життя / С. І. Устич. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2015. – 256 с.

Іван Вашкеба

СЕЛЯНСЬКИЙ СИН – ПРОФЕСОР

Шановне товариство!

Вважаю, що організатори сьогodнішнього заходу зробили добру, світлу справу, оскільки постать Івана Михайловича Гранчака і діяльність історичного факультету як за період його роботи, так і зараз – нероздільні. Внесок цього яскравого викладача в історичну науку та організацію навчального процесу, у кваліфікаційний ріст студентства та аспірантів, а пізніше й викладачів, є величезним.

Моя доля, і не лише студентська, так само пов'язана з Іваном Михайловичем, оскільки, крім мене, історичний факультет Ужгородського державного, а тепер національного університету успішно закінчили й мої доньки – Маріанна та Леся.

Важливо відзначити величезну працездатність цього вченого, його наполегливість і постійне бажання вести наукові пошуки. Результати його щорічної діяльності, крім прочитаних ним лекцій,

характеризувалися численними публікаціями в наукових журналах, університетських щорічниках, професійних виданнях республіканського та всесоюзного значення, обласній та загальнодержавній періодиці. Він організовував «круглі столи», зустрічі, конференції, котрі проводилися спільно з вищими закладами освіти Білорусі, Латвії, Литви, Росії, Казахстану, Вірменії, Угорщини, Словаччини, Чехії, університетами Львова, Донецька, Києва, Одеси, Рівного, куди й ми їздили тоді зі своїми скромними студентськими дослідженнями. Мені й самому випало побувати на студентських конференціях у Львові й Мінську, мав публікації у збірниках вищих закладів освіти Одеси та Дніпропетровська.

Іван Михайлович, як історик-дослідник, не просто полюбляв працювати в архівах, він навіть ніколи не проводив своєї відпустки без того, щоб хоча б тиждень-два не побувати в архівах країни чи подібних закладах за кордоном. «Майте на увазі, – наставляв він нас, студентів, – архів – це не просто установа, що займається збиранням, упорядкуванням та зберіганням писемних пам'яток. Архів – це далеко більше для історика, оскільки зібрані там документи – то живі свідки минулих часів, коли відбувалися події, про котрі ви пишете, хочете сказати своє слово, повідомити щось таке, про що досі ніхто ще не сказав. Документи дарують вам змогу воскресити, оживити той період, вдихнути в нього життя. Листи, рукописи, знімки, малюнки, описи подій торкаються життєпису країни, ваших предків, тих суспільних умов, у яких вони творили», – казав він.

І Гранчак сповна використовував будь-які можливості, щоб потрапити до відомих своїм багатством архівних установ. Пригадую, на початку вісімдесятих років, коли я вже працював на дипломатичній роботі в Угорській Республіці, він приїжджав у Будапешт майже щороку. Як правило, не один, а зі своєю чудовою дружиною Ганною Дмитрівною, своєю вірною супутницею життя, його головним редактором і коректором, і водночас майже єдиною людиною, котра могла «розшифрувати» його своєрідний «докторський» почерк. Вона ж була в нього і прекрасною друкаркою написаних ним матеріалів.

У Будапешті Іван Михайлович часто тішився з того, що йому вдавалося натрапити в архівах на такі пласти документів, згортки яких він першим, як дослідник, розв'язував за робочим столом, ставши їх відкривачем.

Велика заслуга цього яскравого науковця полягає й у тому, що значна частина здібних студентів

істфаку з його допомогою стали викладачами після закінчення аспірантури і захисту своїх наукових робіт. Іван Михайлович працював із кожним, хто бажав у нього вчитися, не шляхом вказування «перстом учителя», а сумлінно роз'яснюючи все, що торкалося найбільш правильного шляху розкриття обраної теми. І все це він робив від широкого серця, радіючи успіхові кожного вихованця.

Іван Михайлович Гранчак підтримував широкі наукові і творчі зв'язки з провідними науковцями багатьох вищих закладів освіти країни. А коли вони приїжджали до Ужгорода, організовував на істфаці за їхньою допомогою читання цікавих спецкурсів з окремих дисциплін. Серед гостей були й такі, котрі закінчили свого часу наш істфак. Згадаю сьогодні лише одного, доброго друга Івана Михайловича, доктора історичних наук, професора Андрія Пушкаша, який працював тоді провідним спеціалістом Інституту слов'янознавства і балканістики Академії наук СРСР, автора численних наукових праць з історії Угорщини, глибокого знавця історії нашого краю, Чехії, Словаччини, Польщі, Болгарії, Словенії, Сербії, Хорватії, Австрії. Андрій Пушкаш був у нас головою комісії на випускних державних екзаменах та захисті дипломних робіт.

Шановні друзі!

Сьогоднішня подія цінна ще й тим, що ми знов торкнулися важливого пласту життєпису Івана Гранчака як людини, вченого, відомого науковця. Його внесок в історичну науку по-справжньому значний і важливий. Іван Михайлович знав про суспільно-політичні події набагато більше і розумів їх значно глибше, ніж це можна побачити з його надрукованих праць, адже в той час не було можливості багато про що писати, багато чого видавати друком. Він мав Богом дарований йому талант і хист дослідника, високий ступінь обдарованості й потяг до науки, здатність творити. Радію з того, що в цій шанованій аудиторії міг сьогодні ще раз наголосити про це на правах одного з його студентів.

А на завершення – ремарка. Іван Михайлович Гранчак, доктор історичних наук, професор, був людиною скромною. Він не любив говорити про свої заслуги чи достоїнства, не претендував на якесь особливе становище. Скажу зрозуміліше: він не демонстрував прагнення увійти в аннали історії. Але життя, яке він прожив у напруженій щоденній праці, виділило йому на своїх історичних сторінках гідне місце в очільному ряду. І це – справедливо, оскільки Іван Михайлович сповна це заслужив. Він – достойний син своєї землі та історичної науки.

Світлана Мітряєва АВТОРИТЕТНИЙ УЧЕНИЙ

Гордість Закарпаття – це не тільки природа, це також і люди... Становлення, розвиток і результати діяльності Ужгородського національного університету, філій академічних установ у краї тісно пов'язані з ім'ям основоположника і лідера наукової думки у сфері слов'янознавства Івана Михайловича Гранчака. Це ім'я добре відоме в царині історичної науки не тільки Закарпаття, не тільки України, а й у багатьох центральноєвропейських країнах.

Талановитий організатор і вчений, автор багатьох наукових публікацій, досвідчений вдумливий фахівець і надзвичайно працююча людина, він зробив вагомий внесок у розвиток наукових зв'язків Закарпаття з країнами Центральної Європи, виховав не одне покоління істориків-славістів, досвідчених науковців і практиків, які формують і послідовно забезпечують державну аналітичну складову зовнішньої політики України.

Іван Михайлович залишив по собі пам'ять як фундатор академічної науки на Закарпатті. В 60-х роках минулого століття саме він започаткував роботу із заснування Ужгородського відділу європейських країн Інституту історії НАН України, який після того очолював протягом довгого періоду часу. Ним було створено невеликий академічний колектив фахівців, до складу якого увійшли Степан Пруниця, Олексій Хланта, Андрій Керекеш, Омелян Русин, Петро Халус, Петро Студеняк, Світлана Мітряєва.

Маючи високий авторитет у міжнародних наукових колах, глибокі знання та неабиякий організаторський досвід, І. Гранчак послідовно налагоджував наукові академічні зв'язки невеликої академічної філії, Ужгородського університету, з відомими науковими установами України, СРСР, сусідніх європейських країн – Чехословаччини, Угорщини, Румунії та Польщі.

Саме він був ідеологом та організатором проведення на Закарпатті великих міжнародних і всесоюзних наукових конференцій з проблем

балканістики і слов'янознавства, які стали системними, а не епізодичними, і на які приїздили відомі вчені – славісти, балканісти, вчені, до наукових розвідок яких належали питання Центральної та Східної Європи. Власне, І. Гранчак і створив школу балканістики і слов'янознавства у краї.

Сам Іван Михайлович неодноразово представляв академічну науку Закарпаття на найпрестижніших вітчизняних та європейських наукових конференціях. Саме завдячуючи йому про історичну науку Закарпаття знали в багатьох куточках світу – і в Києві, і в Москві, і в Пряшеві, і в Будапешті, і в інших наукових центрах.

Він був принциповим керівником, заслужено користувався великою повагою друзів, колег, наукових співробітників і, безперечно, студентів.

І. Гранчак умів прислухатися до думки інших, легко находив спільну мову з усіма колегами, завжди допомагав добрим словом і порадою, щедро ділився своїм величезним досвідом, сприяв зростанню кваліфікації молодих науковців. Його поважали за високий професіоналізм, щире серце, принциповість, людяність і повагу до інших.

Але найбільшою перемогою в житті Івана Михайловича, джерелом радості і натхнення для нього була його міцна і дружна родина. Разом із дружиною Анною Дмитрівною в любові й чистоті людських відносин вони разом виховали прекрасних доньок: Ольгу (наразі доктор медичних наук Ужгородського національного університету) та Маріанну (кандидат педагогічних наук Ужгородського національного університету). Вони гідно продовжили науковий шлях батька, хоч і в інших галузях науки.

Зважаючи на пам'ять видатного вченого-славіста і його досягнення, було б доречно, на мою думку, започаткувати на історичному факультеті УжНУ щорічні «Гранчаківські читання» як продовження історичної ретроспективи знань про славистичну науку в краї, не забуваючи про те, Хто був її фундатором.

Володимир Задорожний ІВАН ГРАНЧАК У МОЄМУ ЖИТТІ

Про Івана Михайловича Гранчака написано дуже багато (Див., наприклад: Професор Іван Гранчак: (До 70-річчя від дня народження). – Ужгород, 1997. – С. 1-180). Його творчій особі присвячено десятки публікацій істориків, журналістів, педагогів.

У моєму скромному спогаді хотів би навести лише декілька фактів, що безпосередньо пов'язані з І. Гранчаком і мною. Саме І. Гранчак відіграв позитивну роль у тому, що сирохман В. Задорожний залишився працювати в Ужгородському держав-

ному університеті. А було це так. Рівно 50 років тому, на початку грудня 1967 р., проходило засідання партійного комітету університету, де серед інших стояло питання про посаду лаборанта кафедри загальної історії УжДУ, на яку претендував В. Задорожний. Вирішальне слово було за завідувачем кафедри І. Гранчаком. У своєму виступі він наголосив на наявності значного наукового потенціалу випускника історичного факультету (три особисті друковані дослідження у студентських збірниках наукових праць). Після його слів партком прийняв позитивне рішення щодо мого призначення.

Професор І. Гранчак був ініціатором мого вступу до аспірантури. Є його заслуга й у виборі мною тем як кандидатської, так і докторської дисертацій, успішно мною захищених у 1972 та в 1987 рр. на засіданнях учених рад відповідно Львівського та Київського державних університетів. Цікаво, що

першим опонентом моєї докторської дисертації був академік Ф. Шевченко – науковий керівник кандидатської дисертації І. Гранчака.

У своєму інтерв'ю з нагоди 70-річчя від дня народження І. Гранчак сказав, що любов до праці йому привили батьки, і цю любов він проніс через усе життя. «Від батьків я успадкував і повагу до людей, і щире ставлення до них» – з пошаною зауважив він.

Прикладом для мене до сьогодні залишається його працьовитість і педагогічний хист. Іван Михайлович завжди залишиться для мене педагогом високого злету, зразковим учителем і наставником. Його праці, науково-педагогічні концепції та ідеї по сьогодні згадую і застосовую у своїй повсякденній роботі зі студентами, аспірантами та викладачами. Пам'ять про цю незвичайну людину довіку житиме в моєму серці.

Микола Лошак

ІВАН ГРАНЧАК ЯК ПРОРЕКТОР УЖДУ

Коли я прийшов працювати в університет помічником проректора із заочного навчання (1968), Іван Михайлович Гранчак був уже завідувачем кафедри, доктором наук. З приходом до університету нового ректора В. Шульги (1977) ми з одним із співробітників навчальної частини, випускником аспірантури історичного факультету А. Цапівичем, знаючи, що керівник, як правило, підбирає собі нових заступників, вирішили прикинути, кого новий ректор міг би взяти у проректори з навчальної роботи (на той час в університеті таких було два). Я без варіантів назвав тодішнього декана вечірнього факультету Г. Чекрія, а А. Цапівич – І. Гранчака. Ці дві постаті настільки виділялися з-поміж своїх колег, що не помітити цього було неможливо. І хоча у розстановці кадрів не все залежало від керівника, значну роль у цих питаннях відіграв партком, не минуло й року, як проректором було призначено Г. Чекрія, а ще два роки потому (вже за нового ректора) – І. Гранчака.

Ставши проректором, Іван Михайлович очолив науково-методичну раду університету. Згідно з установленим порядком, щороку в університеті проводилися науково-методичні конференції, куди на пленарні засідання з доповідями часто запрошувалися вчені з інших закладів вищої освіти. Того разу на черговому засіданні з доповіддю виступив І. Гранчак. І хоча я на той час працював в університеті вже понад десять років, можу запевнити, що такої доповіді за глибиною та широтою аналізу доти ще не чув. Мені відразу пригадалися слова одного

«класика», який, даючи оцінку геніальному російському письменнику Л. Толстому, написав: *«Какая глыба... Какой материй человечеще?»*. Ці слова повністю можна віднести й на адресу Івана Михайловича.

На підтвердження цього наведу ще й такий приклад. Коли в область прийшов новий перший секретар обкому партії і при відвідуванні університету попросив показати йому документ під назвою «Комплексна система управління якістю підготовки спеціалістів», такого в університеті не виявилось. Тодішній ректор доручив Івану Михайловичу в найкоротший термін підготувати цей документ. Він добре знав, хто найкраще може впоратися з цим завданням! І дійсно: не минуло й місяця, як документ був готовий! А це 7 немалих розділів і десятки підрозділів (273 сторінки). Майже 18 друкованих аркушів! Документ вийшов окремою книгою, і хоча відтоді минуло понад 30 років, науковці та адмінперсонал послуговуються цією книгою дотепер.

Хотілося би згадати ще один епізод, який свідчить про те, що Іван Михайлович не плазував перед *«властьпридержащими»*, а завжди мав свою думку з того чи іншого питання й намагався обґрунтовано відстоювати її. Коли 1984 р. або 1985 р. університет перевіряла комісія Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти УРСР, яку очолював перший заступник міністра, до її складу входив і тодішній начальник відділу, відповідального за комуністичне виховання молоді, О. Стоян (до речі, майбутній голова Федерації профспілок України). Він

зібрав нараду університетських працівників, які відповідали за виховну роботу. Найвищою посадовою особою з боку університету на тій нараді був проректор І. Гранчак, який дозволив собі не погодитися з якоюсь тезою представника комісії. Не виключено, що цей епізод зіграв свою негативну стосовно Івана Михайловича роль при вирішенні Міністерством питання про накладення на керівництво університету стягнення за виявлені недоліки

(казали, що в Сімферопольському університеті за результатами аналогічної перевірки та виявлені подібні недоліки до відповідальності було притягнуто не проректора, а ректора).

Переконаний, що і від звільнення Івана Михайловича з посади проректора, і від його переходу на роботу в інший заклад вищої освіти (з невідомих мені причин) наш університет втратив дуже багато.

СТАТТІ

УДК 930.1 (092) Гранчак: 94 (437) «1918»

ІСТОРИК ІВАН ГРАНЧАК ПРО УТВОРЕННЯ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ 1918 РОКУ

Шніцер І. О. (Ужгород)

У статті висвітлено погляди українського історика Івана Гранчака на процес утворення Чехословацької республіки 1918 р. На думку науковця, поява незалежної Чехословаччини мала великий вплив на політичну обстановку в Центральній Європі, а її становлення відбувалося у складних міжнародних обставинах. Перша Чехословацька республіка створила належні умови для внутрішнього розвитку народів, що в ній проживали. В її діях завжди переважали ідеї демократії, гуманізму, доброзичливості. Автор статті доходить висновку про те, що попри певні упущення та прояви різних ідеологічних впливів, Іван Гранчак виконав велику роботу з вивчення історії першої Чехословацької республіки, а його науково-дослідна робота в 1990-х рр. мала значний вплив на розвиток української богемістики та словакістики.

Ключові слова: Іван Гранчак, історик, Чехословацька республіка, Центральна Європа.

Постановка проблеми. Національно-державне відродження слов'янських народів унаслідок Першої світової війни вже не одне десятиліття привертає увагу вітчизняних істориків. Не є винятком і процес утворення першої Чехословацької республіки (далі ЧСР). 2018 р. виповнюється 100 років від дня заснування спільної держави чехів і словаків, яка хоча й проіснувала неповні двадцять років, але її культурно-політична спадщина мала неабиякий вплив на історію народів Центральної Європи.

Метою даної статті є дослідження поглядів українського історика Івана Гранчака на процес утворення Чехословацької республіки 1918 р.

Аналіз останніх досліджень. І. Гранчак належить до когорти провідних істориків України. Нездарма відомості про його наукову діяльність вміщені в бібліографічних довідниках Академії наук СРСР [3] та Інституту історії України НАН України [5].

Різноманітні аспекти наукової та педагогічної діяльності І. Гранчака досліджували Микола Вегеш [1], Ігор Ліхтей [10], Іван Мандрик, Микола Олашин [11] та інші.

Виклад основного матеріалу. Проблеми іс-

торії Чехословацької республіки міжвоєнного часу входили в коло наукових інтересів І. Гранчака. Розробку зазначеної теми науковцем, на нашу думку, умовно можна поділити на два періоди: радянський та часів незалежності України.

Перший період науково-дослідницької роботи І. Гранчака з вивчення історії Чехословаччини міжвоєнного часу припав на 1950-1970-ті рр., тобто на часи, коли визначальний вплив на розвиток історичної науки в Україні мала марксистсько-ленінська теорія класової боротьби. Вважалося, що саме вона допомагає зрозуміти реальний класовий зміст ідеологічної та політичної боротьби в усіх її формах. Концепції про «затухання» класової боротьби, згладжування соціальних суперечностей, створення суспільства «класового миру», втрату робітничим класом розвинених держав революційності тощо розглядалися в СРСР як «буржуазні», «ревізіоністські», «реформістські» теорії, ворожі марксизму-ленінізму, і, відповідно, переслідувалися. За таких умов науково-дослідна робота істориків обмежувалася колом бажаних тем для вивчення. В результаті, як вірно підмітив сучасний дослідник С. Віднянський, більшість істориків у 1950-1970-х рр. у своїх